

УДК 94:070.447.(437)

І. В. Філіпчук

ПИТАННЯ ОПОЗИЦІЇ: ДИСКУСІЯ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ ПРЕСІ ПЕРІОДУ “ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ”

У статті розглядається роль чехословацької преси у розвитку демократичних тенденцій періоду “Празької весни”. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з березня по липень 1968р., що відповідає найбільш активній фазі розвитку процесу демократизації в Чехословаччині періоду “Празької весни”. Питання, що піднімалися на сторінках чехословацьких періодичних видань, торкалися проблем політичного, економічного, соціального та культурного розвитку Чехословаччини. Думки і коментарі, що висвітлювалися в періодиці, не лише намагалися привести офіційну партійну, а, отже, і державну ідеологію у відповідність до реальної ситуації в країні, але й містили відверту, жорстку критику як існуючої системи, так і методів її реформування.

Ключові слова: “Празька весна”, засоби масової інформації, дискусія, опозиція, “Руде право”, “Літерарні листи”.

У процесі, який в сучасній історичній науці отримав назву “Празька весна”, можна виділити два підходи до питання розвитку Чехословаччини. Перший, який характеризується прагненням дещо модернізувати існуючу в країні командно-адміністративну систему радянського зразка, був представлений так званим “реформаторським крилом” Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) на чолі з О.Дубчеком, і другий, більш радикальний за характером, об’єднував різні громадські організації і окремих діячів науки і мистецтва і виступав за необхідність створення опозиційної сили, щодо КПЧ Дискусія, яка розгорнулася між представниками цих концепцій, була відображена в чехословацьких ЗМІ цього періоду і мала великий вплив на формування і ріст громадянської свідомості в країні.

Вже на початку 70-х років ХХ ст. були зроблені перші спроби системно проаналізувати процеси, що відбувалися під час “Празької весни”, і роль у них ЗМІ. Цією проблемою займалася ізраїльська дослідниця Г.Голан [13]. В радянській та чехословацькій історіографії 70-х – 80-х років ХХ ст. процеси “Празької весни” оцінювалися схематично і однозначно – як спроба ревізійонізму. На початку ХХІ ст. цій проблематиці були присвячені праці чеських дослідників Гоппе Я. [2] та Кончеліка Я. [12]. У вітчизняній історіографії ця проблема представлена недостатньо. Зокрема, питання запровадження та ступінь впливу свободи слова на громадську думку в Чехословаччині 1968р. висвітлює у своїй роботі Десятничук І.О. [14].

Метою статті є прослідкувати розвиток дискусії щодо питання опозиції, на сторінках чехословацької преси періоду “Празької весни” рівень її аргументованості та її вплив на формування суспільних настроїв у країні.

З приходом до влади комуністів у Чехословаччині в лютому 1948 р. починає формуватися тоталітарна система управління радянського зразка, яка в інформаційній сфері характеризувалася повним державним контролем за діяльністю ЗМІ. Увесь період з 1948 по 1968 рр. діяльність засобів масової інформації (ЗМІ) була спрямована на посилення влади КПЧ і контроль за громадянами Чехословаччини. І лише з початком “Празької весни” настали кардинальні зміни в цій сфері, хоча вже на ХІІ з’їзді КПЧ, що проходив 4-8 грудня 1962 р., почала використовуватися теза про те, що критика помилок і суспільна полеміка є можливими [1].

Періодичні видання, які через свою специфічну тематику мали обмежене коло читачів (культурно-політичні тижневики, наукові і професійні видання), в цей період менше піддавалися цензурі, в них можна було прочитати статті та полемічні матеріали, які сприяли поширенню реформаторських ідей та формували відповідну суспільну думку. Редакції цих видань стали осередками, в яких гуртувалися одностайні, що виступали за політичну реформу [2, с.9].

Початком процесу послаблення цензури в Чехословаччині можна вважати конференцію, присвячену 80-й річниці народження Ф.Кафки, 1963 р., яка не тільки реабілітувала його як провідного представника німецької літератури в Празі, але й актуалізувала деякі з головних ідей його творчості: існування державної бюрократичної машини як її самоціль, її зарозумілість і відчуження від звичайних громадян [2, с.9].

В Словаччині першим проявом послаблення цензури стала дискусія з приводу питання реабілітації жертв політичних репресій на сторінках часопису “Культурні животи” в 1962-1963рр. [2, с.10].

Критичні статті в цей період починають друкувати “Літерарні новини”, які ще до “Празької весни” видавалися 135-тисячним накладом. Вплив “Літерарних новин” на суспільну думку був настільки великим, що їх можна назвати виданням, що формувало атмосферу в суспільстві. До таких видань також належали “Дівадельні новини” та “Фільмове і телевізні новини”. Дуже велику роль, особливо в середовищі гуманітарної інтелігенції, відігравали такі видання, як “Тварж”, “Діяння і сучасність”, “Веда і живот”, “Соціалогічки часопис”, “Філософічне лісти”. В молодіжному середовищі значне місце займали неофіційні чи напівлегальні часописи, які видавались університетами. Найбільш відомими серед них були часописи “Бухар” Технічного університету в Празі та “Студент”, друкований орган ЧСМ [2, с.10].

Потужною спробою подолати цензуру і виступити проти існуючого режиму в країні став ІV з’їзд Спілки письменників Чехословаччини, що проходив 27-29 червня 1967р. в Празі.

Цензурою було заборонено друкувати в пресі виступи антипартійного характеру, що лунали на з’їзді. Редакційна рада “Літерарних новин” відреагувала на цю заборону рішенням не висвітлювати перебіг з’їзду взагалі [3, с.249]. З тридцяти восьми доповідей, зроблених за період роботи з’їзду, в пресі було

опубліковано лише вісім: вступне слово до з'їзду В.Завади в часописі "Літерарні новини" [4, с.1], доповідь І.Гаєка в "Руде право" під заголовком "Хто є революціонерами літератури" [5, с.3], доповідь І.Гендріха в "Руде право", "Літерарних новинах" та в "Культурні творба" під заголовком "Місце і роль Спілки чехословацьких письменників" [6, с.2-3], доповідь Я.Яну в часописі "Імпульс" під заголовком "Реалістична естетика мертва?" [7, с.485-486], вступне слово М.Кундери в часописі "Літерарні новини" [8, с.4], доповідь А.Матушка в часописі "Імпульс" під заголовком "Свобода творчості" [9, с.483-484], доповідь Я.Піларжа в "Руде право" під заголовком "Читачі, книги, письменники" [10, с.4] та доповідь І.Скали в "Руде право" під заголовком "Достатньо місця для всіх справжніх письменників" [11, с.3]. Але на основі цих виступів читачі не могли зробити висновок про реальний масштаб дискусії, що відбувалася під час роботи з'їзду.

Керівництво КПЧ на чолі з А.Новотни відповіло адміністративними репресіями проти Спілки письменників. Зокрема, часопис спілки "Літерарні новини" був переведений під юрисдикцію Міністерства культури та інформації, а радикально налаштовані працівники редакції були звільнені, але вже в січні 1968 р., після відставки А.Новотни, письменники домоглися повернення часопису [2, с.11].

4 березня 1968р. президія ЦК КПЧ, в результаті внутрішнього конфлікту, прийняла постанову про відміну цензури. Урядовою постановою № 69/1968 від 13 червня 1968р. було припинено діяльність Центральної видавничої комісії. А вже 26 червня 1968р. був прийнятий закон № 84/1968 "Про заборону цензури", який став кульмінацією політики комуністів у сфері контролю і управління ЗМІ [12, с.6]. У законі зокрема зазначалось: "Цензура є неприпустимою. Під цензурою розуміємо будь-які дії державних органів проти свободи слова і способів її поширення" [2, с.395].

Не останню роль у відміні цензури відіграли і деякі члени ЦК КПЧ, що виступали за прискорення реформ і, користуючись своїм привілейованим становищем, почали відкрито виступати в ЗМІ. Піонером у цій справі став Й.Смрковський зі своєю статтею "Про що сьогодні йдеться?" ("Праце" від 21.01.1968р.), слідом за ним виступили В.Славік, М.Губл, З.Млинарж, Е.Голдштукер, О.Шик [2, с.11; 13, с.18].

Найбільш радикальними з числа ЗМІ були часописи "Студент", "Репортер", "Літерарні листи". Однак, як показали соціологічні опитування в липні 1968 р., найбільш популярними серед населення були газети "Праце", "Млада фронта", "Земнедільське новини" – 39%, "Руде право" – 20%, "Лідова демократіє" і "Свободне слово" – 13%, усі інші – 28% [14, с.122].

"Руде право" було єдиним часописом, що мав досвід проведення постійних пропагандистських кампаній, спрямованих проти зовнішніх і внутрішніх ворогів, і який був під пильною увагою критиків реформ. Однак, як і інші газети, навесні 1968р. "Руде право" поступово звільнилося від тісних зв'язків з президією та секретаріатом ЦК КПЧ, а рівень емансипації часопису навіть викликав занепокоєння серед реформістських членів керівництва КПЧ. Проте "Руде право" залишалось вірним прихильником політики ЦК, і той факт, що в перші дні після окупації Чехословаччини в серпні "Руде право" взяло участь у загальнонаціональному виступі проти інтервенції, не можна розглядати як відхід від керівної лінії КПЧ [12, с.9-10].

Часопис "Літерарні новини" в лютому 1968р. припинив свою діяльність. Новим часописом Спілки письменників стали "Літерарні листи", які зберегли попередній склад редакції "Літерарних новин" і їх опозиційний характер [3, с.249]. Душан Гамшік з цього приводу згадує: "З ліквідацією "Літерарних новин" мав бути ліквідований вплив групи літераторів, яку очолював В.Гавел" [15, с.59].

Мілан Югманн, який працював у часописі в цей період, зазначає, що зі змінами в керівництві партії постало питання про зміни в стратегії і тактиці "Літерарних листів", бо вже не можна було покладатися лише на боротьбу з догматизмом, що характеризувалась інтелектуальним обмеженням. Новим завданням часопису стало розширення свободи вираження, підтримка плюралізму поглядів і різних громадських об'єднань, що виходили за межі комуністичної партії. Разом з цим на сторінках часопису з'явилися такі ранище заборонені імена, як Коларж, Забран, Кржелін, Заграднічка, Чепач та ін. [3, с.249].

Тезу про необхідність існування вільної преси як елементу демократичної системи розвиває у статті "Про свободу преси", вміщеній у сьомому номері "Літерарних листів", І.Кліма. Він заперечує думку, що вільна від цензури преса може існувати лише при наявності в державі опозиції, але справжню демократичну систему, на його думку, важко уявити без існування незалежних політичних партій. А в період, що переживає країна, який І.Кліма назвав перехідним і який характеризується пошуком нових форм існування соціалістичної демократії, проблема цензури і свободи преси стає першочерговою, тому що без вільної преси неможливий вільний обмін думками, який би охоплював не окрему групу громадян, а суспільство загалом. І.Кліма також наголошує на тому, що свобода друку належить до головних прав і свобод людини, а рівень закону, який захищає це право, є відображенням рівня свободи, якого досягло суспільство. У зв'язку з цим І.Кліма як першочергове визначає завдання прийняття Національними зборами змін до закону про друк, які б відмінили цензуру, якої немає в жодній демократичній країні Європи [16, с.2].

До найбільш обговорюваних проблем у ЗМІ періоду "Празької весни" можна віднести питання про реабілітацію жертв політичних репресій 50-х років, про роль партії в суспільстві, необхідність проведення і характер економічних реформ. Але одним з найгостріших питань цього періоду, що обговорювалось в ЗМІ, було питання про доцільність існування реальної опозиційної політичної партії в країні.

Так, у шостому номері "Літерарних листів" в рубриці "Дискусійна трибуна" вийшла стаття Вацлава Гавела "На тему опозиції".

У статті В.Гавела можна виділити три частини. У першій В.Гавел називає свободу слова, існування опозиції і законність реальної боротьби за владу головними умовами демократії. У другій він, аналізуючи гарантії демократії, розглядає існуючі в чехословацькій політиці концепції, зокрема концепцію існування внутрішньопартійної опозиції у правлячій партії, яку В.Гавел називає ілюзорною тому, що без зовнішнього контролю рано чи пізно КПЧ знову втратить самоконтроль і почне дегенерувати [17, с.4].

Іншу ідею, яка передбачає існування опозиції у вигляді незалежних окремих осіб, В.Гавел називає демонстрацією кабінетного принципу, адже одна людина не може протидіяти силі організованої партії [17, с.4].

Наступний тип можливого контролю або форми існування безпосередньої опозиції, що розглядається В.Гавелом, це громадські і профспілкові організації. Але, попри деякий політичний вплив цих організацій, на думку В.Гавела, вони не впливають на жодне важливе рішення, тому що побудовані на принципі політичної доцільності і служать лише меті утримання політичної влади в державі, тому ці організації не можуть добре виконувати роль контролера влади, бо постійно будуть робитися спроби об'єднати ці організації в певне "політично контрольоване" об'єднання типу Національного фронту, що було б спрямоване проти тенденцій розвитку і ні до чого доброго не призвело б [17, с.4].

В.Гавел називає ці концепції неповноцінними тому, що жодна з них не дає реального вибору. Адже реально говорити про демократію можна лише там, де люди мають можливість – періодично – вибирати владу, що в свою чергу, передбачає існування хоча б двох рівних альтернатив. В.Гавел також додає, що поки в Чехословаччині буде існувати комуністична партія як партія, доти буде актуальною і необхідність іншої політичної партії як її гідного і рівноправного партнера у "боротьбі за владу" і водночас гаранта її зовнішнього контролю. Тобто, в умовах Чехословаччини найкращою В.Гавел вважає існування двопартійної системи, а для запобігання можливим конфліктам він пропонує їх відносини будувати на "історично новому типі коаліційної співпраці: при повній політичній рівноправності у взаємному контролі партії могли б укласти угоду про базові положення суспільної мети, тобто гуманну, соціально справедливу і цивілізовану самореалізацію народу шляхом демократичного соціалізму" [17, с.4].

У третій частині статті В.Гавел розглядає проблему існування значної кількості активних громадян, які не можуть брати активної участі у політичному житті країни, бо не є членами КПЧ, тому що не поділяють її ідеологію. Цю проблему, на його думку, могло б вирішити створення демократичної партії. Але це не означає, що вона є єдиним послідовником демократії, так само як комуністична партія не може присвоїти собі статус єдиної соціалістичної сили: демократія і соціалізм можуть бути лише загальносуспільними категоріями, розвиток яких – це справа всіх, тому важливою умовою демократичного розвитку В.Гавел називає проведення послідовної реабілітації всіх некомуністів, що були репресовані за свої погляди [17, с.4].

В цьому ж номері "Літерарних листів" під назвою "Що робити з демократією" вийшов коментар І.Ледерера до статті З.Млинаржа "Що робити з нашою демократією", вміщеній в "Руде право" від 26 березня 1968 р. І.Ледерер відкрито обурюється скептичним ставленням З.Млинаржа щодо можливості існування опозиційних політичних партій, особливо в контексті реформування існуючої системи влади, що виражається монополією КПЧ, і критикує тезу З.Млинаржа про те, що лише Національний фронт є реальним шляхом демократичного розв'язання проблеми співіснування комуністів і некомуністів [18, с.3]. І.Ледерер підкреслює, що плюралістична система – це не лише дискусія, яка розпочалася за "наказом згори", а існування можливості створити справжню опозиційну політичну силу [19, с.2].

Цю ж ідею розвиває Пітр Підгарт, аналізуючи Програму дій КПЧ, в статті "Національний фронт або парламент?", вміщеній у восьмому номері "Літерарних листів".

П.Підгарт назвав Програму дій КПЧ досить вдалим компромісом у ситуації, коли керівництво країни зазнає тиску з боку країн соцтабору та існує непроста ситуація всередині країни. Особливу увагу П.Підгарт звертає на розділ Програми дій, присвячений розвитку політичної системи, та ставить два питання: про роль політичних партій у цьому процесі і про недоречність співіснування Національного фронту та парламенту [20, с.1,5].

П.Підгарт вважає помилковою спробу Програми дій КПЧ відповісти оновленим Національним фронтом на питання про роль некомуністичних партій в процесі розвитку політичної системи і, разом з тим, на питання про плюралістичний чи однопартійний характер майбутньої демократії. П.Підгарт бачить у новій ролі Національного фронту своєрідні рамки, які обмежують політичну боротьбу, тому що Програма дій не допускає існування опозиції проти лінії державної політики як лінії всього Національного фронту, опозиції, яка б боролася за владу в державі. Але політика завжди є боротьбою за владу, наголошує П.Підгарт, і відмова від цієї боротьби означає виключення політики з життя суспільства, а це не можна назвати демократією [20, с.1,5].

П.Підгарт також відзначає, що ототожнення державної політики в Програмі дій КПЧ з політичною лінією Національного фронту перетворює парламент на декоративну установу, позбавлену реальної влади [20, с.1,5].

Він критикує тезу Програми дій про керівну роль партії, яку КПЧ має заслужити, сприяючи вільному розвитку суспільства, і наголошує на небезпеці реставрації сталінізму, поки партія буде доводити свою керівну роль у демократичній боротьбі. Тому П.Підгарт наголошує на необхідності існування можливості переходу влади від КПЧ до інших політичних сил як механізму запобігання такому розвитку подій [20, с.1,5].

Обговорення майбутньої політичної системи Чехословаччини було продовжене на сторінках "Руде право". Редакція часопису звернулася з проханням до викладачів юридичного факультету Карлового університету доцентів Зденека Ічінські та Владіміра Клокочки прокоментувати роль політичних партій в нових умовах, коментарі вийшли в рубриці "На актуальну тему" під заголовком "Адаптувати політичну систему до потреб нашого суспільства" в часописі від 30 травня 1968р..

Так, В.Клокочка зазначив, що подальший розвиток демократичного процесу в Чехословаччині буде йти по югославському шляху з урахуванням чехословацької специфіки – існування багатопартійної системи протягом тривалого часу. Багатопартійність, вважає В.Клокочка, має стати активним елементом соціалістичної демократії, але також необхідно враховувати ту обставину, що політичні партії, хоча й

об'єднані в Національному фронті, будуть незалежними і будуть формувати його політичну лінію на основі вільної конфронтації ідей. В.Клопочка назвав неприродним заклик до створення апріорі опозиційних партій. На його думку, це є відображенням не зовсім нормальної ситуації в розвитку чехословацького суспільства. Адже в розвинутих країнах Заходу опозиційні партії не створюються навмисно, а стають такими в результаті політичного процесу, зазначив В.Клопочка. Взагалі всі політичні партії, на його думку, в своїй діяльності не мають виходити за межі існуючої соціалістичної системи [21, с.3].

З.Ічинський, в свою чергу, сказав, що некомуністичні партії, які будуть повернуті до політичної діяльності як незалежні політичні партнери, мають виробити власні програми соціалістичного характеру, але на інших світоглядних засадах, наприклад, християнських, що, в свою чергу, дасть громадянам з християнським світоглядом обґрунтувати своє бачення політичного процесу і мати свої соціалістичні ідеї і концепції. Є допустимим існування різних організацій, але при умові, що в їхній основі лежать соціалістичні засади. Ця умова, зазначив З.Ічинський, має бути сформульована у відповідних законах, які б також гарантували, що основні політичні свободи не будуть використані проти існуючої суспільної системи. На думку З.Ічинського, партії, в різноманітті політичних сил, можуть стати організаційною рушійною силою лише настільки, наскільки своїми програмами і своєю суспільною роботою доведуть можливість отримати більшість, при цьому неможливо припустити єдине – автоматичну консервацію керівної ролі партії, яка стає можливою лише настільки, наскільки буде спиратися на добровільну підтримку суспільства [21, с.3].

30 квітня в часописі "Студент" вийшла доповідь І.Світака "Ваша нинішня криза", яка стала програмним документом КАНу [2, с.162-166].

Відповіддю КПЧ на доповідь І.Світака стали стаття Здіслава Шульця "Який вихід з нинішньої кризи", яка вийшла в "Руде право" 14 червня, та стаття Драгоміра Колдера "Довкола деяких політичних міркувань", яка вийшла в "Руде право" 21 червня 1968р.

З.Шульц, аналізуючи статті І.Світака "Ваша нинішня криза" та "Смисл відродження", вміщені в часописі "Праце" від 19 травня 1968р., відзначає, що ці статті І.Світака мають природу політичного маніфесту майбутньої політичної партії, тимчасову роль якої може виконувати КАН. Тим самим, на думку З.Шульця, І.Світак зробив себе ідеологом шести мільйонів безпартійних громадян Чехословаччини і навіть робітничого класу. З.Шульц у ідеях І.Світака бачить вираження політичної стратегії і тактики потенційної опозиційної партії, яка претендує на владу КПЧ. На думку З.Шульця, поспіх І.Світака у прагненні реалізувати свою програму, основний зміст якої він бачить у боротьбі опозиції з КПЧ за владу, є свідченням усвідомлення І.Світаком сили інтелектуального потенціалу комуністичної партії і як доказ наводить тезу І.Світака про повне оновлення складу Національних зборів, що, в свою чергу, означає, що ні Дубчек, ні Смерковський чи Кригелль не зможуть бути обраними до Національних зборів. З.Шульц називає ілюзорною віру Світака в те, що опозиція дорівнює демократії, означає кінець маніпуляції людьми, свободу. З погляду Шульця І.Світак, як відомий борець з ідеологією, сам стає творцем нової ідеології. Шульц називає абсолютно неправильно тезу Світака про необхідність боротьби з працівниками апарату як класом. Бо без апарату неможливе сучасне суспільство, а виникнення і функціонування командно-адміністративної моделі соціалізму в Чехословаччині є помилкою не апарату, а ідеології. Але враховуючи становище і роль КПЧ в суспільстві, Шульц наголошує на необхідності існування опозиції в середині КПЧ [22, с.3].

Драгомір Кольдер у своїй статті насамперед звертає увагу на те, що ідеї, подібні до ідей І.Світака, сприяють посиленню лівоконсервативних тенденцій. Д.Кольдер, як і З.Шульц, закидає І.Світаку те, що він не просто критикує деформації соціалізму, а виступає проти соціалізму як такого. Критикуючи ідею І.Світака про необхідність зміни напрямку зовнішньої політики Чехословаччини від Азії, тобто СРСР, до Європи, Кольдер порівнює її з мюнхенською змовою і попереджає про такі ж наслідки. Д. Кольдер також відзначає, що в ідеях І.Світака немає нічого нового, тому що вони являють собою копію вже відомої антикомуністичних доктрин. Заклик І.Світака до здійснення змін в існуючій системі Д.Кольдер називає боротьбою з робітничим класом і соціалізмом, а суть цих змін бачить у поверненні до Чехословацької республіки зразка 1938р.. Говорячи загалом про концепцію І.Світака, Д.Кольдер відзначає, що вона прагне більшого, ніж просте відновлення долютневої системи. Значним недоліком програми І.Світака Д.Кольдер називає відсутність економічного блоку, адже існування політичної системи неможливе без відповідної економічної системи. Такою економічною системою може бути лише система вільних ринкових відносин з демократичним змаганням різних форм власності, тобто нічого іншого, ніж вже існуючі соціалістичні виробничі відносини і соціалістична економіка. Кольдер, звинувачуючи І.Світака у підготовці нового лютневого заколоту, який він побачить у діяльності КАНу, говорить: "Було б помилкою думати, що їх відкритість є проявом політичної простоти. Це, навпаки, є виразом політичної впевненості, яка випливає з розуміння того, що деформації минулого мають сформувати авторитет, який дозволить їм відмовитися від співпраці в межах Національного фронту" [23, с.8].

Загострення дискусії в чехословацьких ЗМІ знайшло своє відображення у виступі Честміра Цісаржа на нараді журналістів-комуністів 23 травня 1968 року. Ч.Цісарж виділяє два етапи в розвитку чехословацької преси у період після січня 1968 р.

На першому етапі процесу відродження, зазначає Ч.Цісарж, преса допомогла розширити і поглибити процес критики помилок минулого, сприяла демократизації суспільного життя і брала участь у формуванні нового політичного курсу КПЧ і держави, допомогла мобілізувати найширші верстви народу і включити їх до політичної діяльності. На цьому етапі преса допомагала зорієнтуватись і комуністам, які були позбавлені інформації про події на січневому пленумі і дізнавалися правду завдяки ЗМІ [24, с.3].

На другому етапі, починаючи від змови генерала Шейни, на думку Ч.Цісаржа, преса почала нарощувати об'єм повідомлень про проблеми та інформації сенсаційного характеру. Кількість почала переважати якість

матеріалу, почали поширюватися напівправа і спекуляції. Часто непродумана критика колишньої діяльності партії і держави почала переростати у свідомість людей в суцільну дискредитацію періоду соціалістичного будівництва. Органи партії і держави, опинившись під тиском нагромаджених проблем, не змогли відповідати на питання звідусіль. Преса, підтримуючи програмні цілі, разом з тим не підтримує зусилля партії в опануванні ситуацією, а, навпаки, сприяє розвитку анархії. А для подальшого розвитку соціалізму є важливим те, яку роль візьме на себе преса, яка, на думку Ч.Цісаржа, мусить мати необхідну свободу слова [24, с.3].

Але, зазначає Ч.Цісарж, свобода не означає відкидання правил і норм роботи ЗМІ. Необхідно задуматись, наголошує Ч.Цісарж, над ідеєю і профілем кожного часопису. Це завдання не лише редакції, але й організації, що видає газету, адже не може довго тривати ситуація, коли сам автор статті вирішує, що друкувати, а що ні. Нормалізувати необхідно також відносини між окремими редакціями і відповідними представниками партії та держави [24, с.3].

Необхідною умовою в роботі ЗМІ Ч.Цісарж назвав необхідність виступів поряд з офіційними діями представників найрізноманітніших груп суспільства, адже останнім часом свої погляди в ЗМІ виражає в основному інтелігенція, а необхідно залучати більше робітників і селян [24, с.3].

До окремої категорії в ЗМІ відносить Ч.Цісарж авторів, які мають особливу точку зору і своєрідні ідеї, які розходяться з позицією газети або інтересами держави. На його думку, було б добре, щоб редакції наголошували читачу чи слухачу на своєрідному характері матеріалу [24, с.3].

Ч.Цісарж підкреслив, що ситуація існування надмірної свободи в ЗМІ, особливо на радіо та телебаченні, які, як дома, так і за кордоном, вважаються офіційними інститутами держави, завдала шкоди закордонним інтересам Чехословаччини, тому життєво необхідно умовою роботи радіо і телебачення є ретельніший відбір об'єктивної інформації, офіційних заяв і коментарів [24, с.3].

У вісімнадцятому номері "Літерарних листів", який вийшов накладом у 300 000 примірників, було вміщено маніфест Л.Вацуліка "Дві тисячі слів до робітників, селян, службовців, науковців, митців і до всіх".

Своє негативне ставлення до маніфесту "2000 слів" керівництво КПЧ висловило в постанові "Про маніфест дві тисячі слів" [25, с.1].

У відповідь у дев'ятнадцятому номері "Літерарних листів" було надруковано "Ставлення до маніфесту 2000 слів" брнського осередку Спілки чехословацьких письменників, яке називає реакцію ЦК КПЧ на маніфест неправильною і такою, що свідчить про активізацію противників демократизації, адже "маніфест виник з тривоги і страху, що демократичні зусилля народу, комуністичної партії і Національного фронту стикаються з перешкодами. Консервативним силам не залишається нічого іншого, ніж прагнути розвернути ситуацію до позачергового з'їзду КПЧ, тому використовують будь-яку можливість бачити заклик до контрреволюції там, де його немає. На цю небезпеку звертаємо увагу суспільства і не хочемо бути в стороні, хочемо, щоб демократія була послідовною, не більше" [26, с.6].

Негативно відгукнувся про маніфест "2000 слів" Й.Смрковський у статті "Одна тисяча слів", надрукованій в "Руде право" від 5 липня 1968 р. [27, с.3].

В "Руде право" також були опубліковані листи і звернення громадян, в яких вони висловлювали своє ставлення до маніфесту "2000 слів".

Так, про свою підтримку маніфесту заявили 433 працівники підприємства "Шкода" у м.Плзень, викладачі Університету легкої промисловості в м.Ліберці, 105 працівників підприємства "Південне" в м.Чеські Будейовиці [28, с.2]. Беззастережну підтримку маніфесту також висловили учасники установчих зборів брнської організації Спілки наукових працівників та пленум районного комітету Об'єднання чехословацьких партизанів в м.Нові Йічін [29, с.2].

На зборах трудового колективу машинобудівного заводу в м.Цвікове, в яких взяли активну участь комуністи, маніфест "2000 слів" був підданий гострій критиці [28, с.2]. Як відкритий напад на нове керівництво КПЧ і уряд засудили маніфест працівники Словацького комітету Спілки виробничих кооперативів у Братиславі [29, с.2].

Дискусія, яка розгорнулася на сторінках чехословацьких періодичних видань періоду "Празької весни", сприяла наростанню в суспільстві прагнення до більш конкретних і рішучих змін у різних сферах життя країни. Створена пресою і іншими ЗМІ можливість всебічного висвітлення будь-якого питання сприяло формуванню адекватної реакції чехословацького суспільства на визначення важливості проблеми і шляхи її розв'язання.

Джерела та література

1. Zpráva ústředního výboru XII sjezdu Komunistické strany Československa o činnosti strany a o hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti přednesená prvním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem Antonínem Novotným dne 4 prosince 1962 // Rudé právo. – 1962. – 5 prosince. – S. 3–10
2. Hoppe J. Pražské jaro v mediích. Výběr z dobové publicistiky. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 11.díl / J. Hoppe. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk, 2004. – 444 s.
3. Jungmann M. Literárky – můj osud / M. Jungmann. – Praha: Atlantis, 1999. – 393s.
4. Závěda V. Zahajovací projev / V. Závěda // Literární noviny. – 1967. – № 26. – S. 1
5. Hajek J. Kdo jsou revolucionáři literatury / J. Hajek // Rudé právo. – 1967. – 27 června. – S. 3
6. Hendrych J. Místo a úloha Svazu čs. spisovatelů. Diskusní příspěvek vedoucího delegace ÚV KSČ / J. Hendrych // Literární noviny – 1967 – № 26 – S. 2-3
7. Janu J. Realistická estetika je mrtvá? / J. Janu // Impuls. – 1967. – № 7. – S. 485-486
8. Kundera M. Úvodní slovo / M. Kundera // Literární noviny. – 1967. – № 7. – S. 4
9. Matuška A. Svoboda tvorby / A. Matuška // Impuls. – 1967. – № 7. – S. 483-484
10. Pilař J. Čtenáři, knihy, spisovatelé / J. Pilař // Rudé právo. – 1967. – 30 července. – S. 4

11. Skála I. Dost místa pro všechny dobré spisovatele / I.Skála // Rudé právo. – 1967. – 21 července. – S.3
12. Končelík J. Rudé právo v kontextu reformem koce 60.let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze / J.Končelík, T.Trampota. – Praha: UK FSV, 2006. – 25 s.
13. Golan G. Reform rule in Czechoslovakia. The Dubček era 1968–1969 / G.Golan. – Cambridge: At the University press, 1973. – 327 p.
14. Десятничук І.О. “Празька весна” 1968р.: становлення громадянського суспільства: дис.кандидата іст. наук: 07.00.02 / Десятничук Ігор Олександрович. – К., 2007. – 207 с.
15. Hamšík D. Spisovatelé a moc / D.Hamšík. – Praha: Československý spisovatel, 1969. – 196 s.
16. Klima I. O svobodě tisku / I.Klima // Literární listy. – 1968. – № 7. – S.2
17. Havel V. Na téma opozice / V.Havel // Literární listy. – 1968. – № 6. – S. 4
18. Mlynář Z. Co dál s naší demokracií? / Z. Mlynář // Rudé právo. – 1968. – 26 března. – S.3
19. Lederer J. Co dál s demokracií? / J.Lederer // Literární listy. – 1968. – № 6. – S. 2
20. Pithart P. Narodna fronta nebo parlament? / P.Pithart // Literární listy. – 1968.– № 8. – S.1,5
21. Přispůsobit politický systém potřebám naší společnosti // Rudé právo. – 1968.– 30 května. – S.3
22. Šulc Z. Jaké východisko z nynější krize? O přestupu Ivana Svitáka z filosofie do politiky / Z.Šulc // Rudé právo. – 1968. – 14 června. – S.3
23. Kolder D. Na okraj některých politických úvah / D.Kolder // Rudé právo. 1968. – 21 června. – S.8
24. Cisař Č. Úloha tisku v naší společnosti / Č.Cisař // Rudé právo. – 1968. – 30 května. – S.3
25. K prohlášení dva tisíce slov. Předsednictvo ústředního výboru KSČ // Rudé právo. – 1968. – 29 června. – S.1
26. Stanovisko k výzvě Dva tisíce slov // Literární listy. – 1968. – № 19. – S.6
27. Smorkovský J. Jeden tisíc slov // Rudé právo. – 1968. – 5 července. – S. 3
28. Desetitisíce slov k Dvěma tisícům slov // Rudé právo. – 1968. – 6 července. –S.2
29. Co říkají lidé o prohlášení Dva tisíce slov // Rudé právo. – 1968. – 8 července.– S.2

Филипчук И. В. Вопрос об оппозиции: дискуссия в чехословацкой прессе периода “Пражской весны”

В статье рассматривается роль чехословацкой прессы в развитии демократических тенденций периода “Пражской весны”. Хронологические рамки исследования охватывают период с марта по июль 1968 г., что соответствует наиболее активной фазе развития процесса демократизации в Чехословакии периода “Пражской весны”. Проблемы, которые поднимались на страницах чехословацких изданий, касались политического, экономического, социального и культурного развития Чехословакии. Мнения и комментарии, которые освещались в периодике, не только пытались привести официальную партийную, а, следовательно, и государственную идеологию в соответствие с реальной ситуацией в стране, но и содержали откровенную, жесткую критику как существующей системы, так и методов ее реформирования.

Ключевые слова: “Пражская весна”, средства массовой информации, дискуссия, оппозиция, “Руде право”, “Литерарни листы”.

Filipchuk I. V. Problem of the opposition: discussion in the Czechoslovak press period Prague Spring

This article deals with the role of the Czechoslovak press in the development of democratic tendencies Prague Spring. Period the chronological scope of the study covers the period from March to July 1968, which corresponds to the active phase of the process of democratization in Czechoslovakia in the period of Prague Spring. The issues raised on the pages of Czechoslovak periodicals deal with the problems of political, economic, social and cultural development of Czechoslovakia. The thoughts and comments that highlighted in periodicals not only tried to bring a formal party, and therefore the state ideology with the real situation in the country, but also contained a frank, harsh criticism, as the present system and methods of reform.

Keywords: Prague Spring, mass media, debate, opposition, Rudé právo, Literární listy.